

NORDBOERNES LAND VED KAP FARVEL

Et besøg i nu mennesketomme dale i den grønlandske Østerbygd, hvor der i middelalderen i flere hundrede år levede en tusindtallig nordisk befolkning, som i slutningen af 1400-tallet uddøde under gådefulde omstændigheder

Af *Ove Bak*

Den sydligste del af den grønlandske vestkyst er et land præget af voldsomme kontraster. Den store polarø strækker sig her langt ned i et område, der egentlig burde have et tempereret klima. Sydspidsen, Kap Farvel, ligger på højde med Oslo. Solen udstråler om sommeren en betydelig varme, men denne dæmpes af de enorme ismasser, der udgør hele øens indre, samt af de omliggende kolde farvande. Havets milliarder af liter vand når sjældent en temperatur, som ligger væsentligt over frysepunktet, da de kommer fra havene ved Nordpolen. Den østgrønlandske strøm fører afkølet vand og mængder af den såkaldte storis – opbrudt vinteris – og isfjelde med sig langs Grønlands østkyst rundt om Kap Farvel og et par hundrede kilometer op ad vestkysten. Sundene ved Kap Farvel, den yderste del af det indskårne lands mange fjorde og hele bugten ved Julianehåb fyldes ofte med isflager, der ligger tæt sammenpressede og vanskeliggør eller helt udelukker sejlads.

Havkysterne er præget af kulden og af stormenes saltvandssprøjt. Når man sejler ind i fjordene, bliver breddernes bevoksning imidlertid gradvist mere og mere frodig. Man kommer fra kuldens verden, hvor farverne er isens skærende hvide og fjeldenes gråbrune, til solens land. Her brunes menneskene i den rene luft, og græs og buske giver fjordbredderne alle mulige toner af grønt fra gulligt til blåligt. Under et besøg i disse fjorde var det uden tvivl, at *Erik den Røde* for snart 1000 år siden gav polarøen navnet GRØNLAND.

Helt inde i flere af fjordene ser man udløbere fra en anden isverden end havets. En brætunge fra indlandsisen når ud til fjorden og sender undertiden hvide eller grønlig issekodser ud i det blå vand – eller hvis der rigtig skal imponeres: et mellemstort, snævset, morænefyldt isfjeld. Dette falder ynkeligt igennem ved sammenligning med de kridhvide havfjelde fra Østgrønlands store bræer. Disse isbjerger knejser ofte med tårne og tinder og er tit kæmpestore. Undertiden forvilder de sig ind i fjordene drevet af strøm og tidevand.

Pile- og birkekrat nær Grønlands største vandfald i bunden af Lichtenau Fjord. Ikke langt herfra ligger sammensunkne og overgroede rester af en nordbogård med mange enkelthuse (N91). Ivar Bárðarson, der måske har været »forstander på bispegården i Gardar« omkring 1340, omtaler »- en stuur hoffgaard, som hører konningen till, och den gaard heder Foss -«. Måske har den ligget her.

Hans Egede besøgte stedet 21. august 1728 og omtaler et stort krat med birketræer (men ikke vandfaldet - han var nordmand!). Siden er sket betydelig hugst - særlig brændehentning til missionsstationen Lichtenau i sidste århundrede. I nyeste tid er træhentningen næsten ophørt, og »skoven« har muligheder for at genskabes, men desværre er væksten meget langsom. Træernes årringe er uendelig tynde.

På halvøerne mellem fjordene og ind mod indlandsisen findes flere store dale med ofte meget høje fjeldsider. Her er læ for kolde vinde, og solen har en mulighed for i betydelig grad at opvarme landet.

*Kratskov med 5-6 meter høje, krogede birketræer ved søen Taserssuaq
nær Tasermiut-fjordens østbred.*

Erik den Rødes marker på Brattahlid. Gårdene lå ved bugten.

I dalbundene løber som regel en vandrig elv, og ved bredderne af denne er der ofte et tykt jordlag. På grund af solvarmen bliver den sædvanlige, lave grønlandske bevoksning af birke og pil til høj kratskov. Mange steder ses regulære træer, der dog tit er krogede og bøjet i sære former, som vi også kender det fra egekrat i den sydlige del af riget. De grønlandske træer i dalene bøjes kun i ringe grad af vinden, men snedriver om vinteren tynger grenene ned mellem hinanden. Om foråret rettes de ikke helt ud, og væksten fastlåser grenene og stammerne i forvredne stillinger.

Der er fastlandsklima i de grønlandske dale. Foråret kommer sent med løvspring i juni, men til gengæld falder bladene som regel ikke før i begyndelsen af oktober, samtidig med at dagfrosten begynder at blive permanent. Nattefrost kendes hele sommeren. I *Qingua-dalen* kommer solen først frem over fjeldet mange timer efter dens opgang og forsvinder igen sidst på eftermiddagen. På skyfrie dage er der i dagtimerne omkring 20 graders varme og ofte mere ved jorden og i luftlaget lige over denne, men når solen er borte, forsvinder varmen op i den tynde luft. Temperaturen går under frysepunktet, og der kommer rim på græs og buske. På små vandpytter dannes et islag, som kan blive indtil et par centimeter tykt. Denne nattekulde skader tilsyneladende ikke plantevæksten.

Det er ofte meget vanskeligt at trænge gennem dalenes krat, som er en *arktisk urskov* med sammenfiltrede buske og træer. Mellem disse vokser græs og blomster. Ranunkler når ofte en ren forbavsende højde. På fugtige steder og ved gamle hus-tomter ses mandshøje kvanner – skærmpflanter hvis marv er spiselig.

På steder, hvor der af forskellige årsager ikke samles store snedriver, kan birke-træernes vækst blive nogenlunde lodret som i de danske skove. Man har målt op til 10 meter høje stammer, og i fældede træer er talt over 300 årringe. I en dal ved Tasermiut-fjorden blev ved århundredskiftet fældet et træ med mindst 367 årringe. Stammens største diameter var 128 centimeter!

De grønlandske skovdale virker som oaser i en ørken, når man kommer til dem efter besværlige rejser i isfyldte farvande og langs nøgne, stormvaskede klippekyster.

I vore dage besøges dalene med ofte lange mellemrum af fåreholdere, laksefiskere og tilfældige rejsende. I middelalderen derimod var der liv i disse nu mennesketomme egne. *Nordboerne* havde deres gårde i dalene, og rundt på fjeldskråningerne gik deres heste og flokke af får.

Befolkningstallet i nordbotiden må en overgang have været betydeligt – at dømme efter det store antal ruiner som er fundet – men pludselig under en periode i det 15. århundrede med dårlig forbindelse mellem Grønland og det øvrige Norden forsvandt menneskene ganske sporløst!

Tomt af nordbohus (B89 ved Tasermiut). Pileuske og enebær har næsten dækket stenfundamentet.

Hans tager sin daglige svømmetur i elven i Qingua-dalen.

Der findes rester af huse ved bredderne af de mange fjorde, som går dybt ind i landet – i flere tilfælde så langt ind, at en gren af indlandsisen glider ned i dem. Fra bræns kant brækker utallige isskodser og ofte mindre isfjelde af, som sejler ud i fjorden og skaber en skærende kontrast til breddernes grønne og ofte meget frodige skrånninger. Der er endvidere huse på de større øer ved kysten, og enkelte ruiner er lokaliseret ved selve de ofte barske udnæs. Bl. a. kan nævnes gården og kirken på *Herjolfsnæs*. Ved selve havkysterne og på de små øer har nordboerne dog aldrig boet, men her blev siden eskimofolkets bopladser anlagt af hensyn til havjagten. Derimod bosatte nordboerne sig i vid udstrækning i indlandet mellem fjordbundene og indlandsisen samt på halvøerne mellem de forskellige fjorde. Mange gårde har ligget uendeligt ensomt i en fjern dal nær en elv eller en sø. Der har været langt til naboer og ofte besværligt at besøge dem – særlig hvis man skulle over fjeldene til andre dale.

Jeg nævnte før, at nordboerne forsvandt sporløst. Det skal forstås således, at man ikke kan give nogen forklaring på deres forsvinden. Man har bl. a. peget på udryddelse under fjendtligheder med eskimoerne, som indvandrede i slutningen af middelalderen, angreb fra sørøvere, sygdomme og underernæring, bortrejse osv. Ingen af disse ting kan dog bevises at være årsagen til folkets forsvinden. En ting som *pest* ville være en nærliggende mulighed i middelalderen. Et skib fra Europa kunne have

I Qingua-dalen øst for Tasermiut-fjorden findes store kratområder samt en lokalitet med rigtig skov. Her er næsten lige, op til 10 meter høje birke træer.

bragt smitten, og den påfølgende epidemi resulteret i den store katastrofe. Vi kender forfærdende eksempler fra bl. a. de øvrige nordiske lande på, hvorledes „Den sorte Død“ og andre sygdomme kunne hærge blandt befolkningen. Hvis noget sådant er sket i Grønland, må vi regne med, at der findes pestkirkegårde og primitive begravelser, evt. døde i husene, men ved de udgravninger, der er foretaget rundt om i byggerne, er der intet fundet, der beviser denne teori. Nogle skeletrester er dog fundet af museumsinspektør C. L. Vebæk i en hustomt i en indlandsgård, men dette fund er blot et isoleret tilfælde, hvoraf intet kan udledes.

Ved en udgravning af *Herjolfsnæs* kirke og undersøgelse af den omkringliggende kirkegård i 1921 foretaget af *Poul Nørlund* fremdroges et stort antal skeletter. Disse blev bragt til København og gjort til genstand for en indgående undersøgelse af professor F. C. C. Hansen, som mente at kunne konstatere, at nordboerne havde været sygdomshærgede og degenererede i uhyggelig grad – et forhold som kunne forklare folkets forsvinden i løbet af et par generationer. Denne teori bestrides nu. Man hævder, at skeletmaterialets dårlige bevaringsstand og indskrumpling under transporten til København har dannet grundlag for forkerte slutninger. Skeletter, som siden er opgravet i Grønland, bærer ikke det samme præg af sygdomstilstande, men mange af de undersøgte lig er dog – så vidt jeg kan forstå – fra en anden tids-

periode end Herjolfsnæs-skeletterne. Måske ligger der stadig menneskerester på Herjolfsnæs kirkegård, og en fornyet udgravning vil således kunne give nyt bidrag til diskussionen.

Sporene efter nordboernes liv er mange i form af det store ruinmateriale. Intet andet sted i Norden findes så mange og så uforstyrrede ruiner af boliger fra en periode i fortiden som her i den grønlandske Østerbygd. Trods udgravningsarbejde udført af en række fremragende arkæologer fra *Nationalmuseet* er kun et fåtal af tomterne udgravet. En tilbundsgående undersøgelse af selv begrænsede områder vil være tidskrævende, besværlig og kostbar, men til gengæld vil sikkert mange for os nu ganske ukendte ting blive afsløret og utvivlsomt også meget, der kan bruges som brikker i det puslespil, som løsningen af gåden om nordbofolkets forsvinden er for os i dag.

Hver eneste ruin, hvadenten det er et stort boligkompleks med mange rum, stalde og folde eller ensomtliggende fåreskjul og sæterhuse, er minder om en fjern tids mennesker. Det er spor fra 15–20 generationer af nordboers liv og deres kamp for at skabe sig en tilværelse i Grønland. Menneskene er borte, og græs og buske vokser over tomterne for snart at skjule disse, eller havet og elvene vasker dem bort.

Beretningerne om nordbofolket er få. Vi har nogle runeindskrifter, der stiller flere spørgsmål, end de giver oplysninger:

þæsi kona uar lagþ firi borþ i grønalaz hafi ær guþuih hit

»Bibrau hedder den mø, som sidder i det blå.«

»Denne kvinde blev lagt over bord i Grønlandshavet,
som Gudveig hed.«

Oplysningerne om menneskene og deres daglige liv – og måske også om deres forsvinden – skal hentes ud fra de utallige vidnesbyrd, der gemmes i tomterne.

Anmærkninger til artiklen »Fund af nordboruiner«, (1/1970):

Side 16/17:

Ved gennemgang af *Poul Nørlunds* papirer på *Nationalmuseet* viser det sig, at ruin *B85* er identisk med *N136*, som på tidligere kort har været angivet på en forkert lokalitet.

Ruinerne *N102* og *B90* i bunden af *Tasermiut-fjorden* er ved en fejl begge anbragt et par kilometer for langt mod nord.